

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД І СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ СЛІДЧИМИ ЗАКОНІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

PROSECUTOR SUPERVISION AND JUDICIAL CONTROL FOR IMPLEMENTATION OF MISCELLANEOUS LAWS UNDER WHICH SHOULD BE CARRIED OUT

Комарова М.В.,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

У статті досліджено особливості застосування прокурорського нагляду за дотриманням слідчими законів під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, а саме обшуку. Обґрунтовано, що судовий контроль не усуває прокурорського нагляду на стадії досудового розслідування, а є додатковим гарантом законних прав і свободи учасників кримінального провадження.

Ключові слова: прокурорський нагляд, прокурор, процесуальне керівництво, дотримання законів, обшук.

В статье исследованы особенности применения прокурорского надзора за соблюдением следователями законов при проведении неотложных следственных (розыскных) действия, а именно обыска. Обосновано, что судебный контроль не устраняет прокурорского надзора на стадии досудебного расследования, а является дополнительным гарантом законных прав и свободы участников уголовного производства.

Ключевые слова: прокурорский надзор, прокурор, процессуальное руководство, соблюдение законов, обыск.

In the article the features of application of the prosecutor's supervision on the observance of investigators' laws during the conduct of urgent investigators (searches), namely, the search, are explored. It is substantiated that judicial control does not eliminate prosecutorial supervision at the stage of pre-trial investigation, but is an additional guarantor of legal rights and freedoms of participants in criminal proceedings. The concept of the procedural guideline of the prosecutor should be understood as the organization of the pre-trial investigation process, the definition of the directions of investigation, the coordination of procedural actions, assistance in creating conditions for the proper functioning of investigators, ensuring compliance with the requirements of the laws of Ukraine in the course of investigations. The prosecutor is also required to monitor compliance with the procedure provided for by law for the conduct of investigative (search) actions, observance of the rights of participants in criminal proceedings. In scientific circles, discussions about the supervision of the prosecutor in the form of procedural guidance at the pre-trial stage of criminal proceedings for the observance of human and citizens' rights and freedoms, as well as the legality of decisions taken by the investigators, do not cease. The duty of the prosecutor to reconcile the investigator's request to conduct certain investigative (search) actions is an important guarantee of full and qualitative pre-trial investigation. The legal requirement to consider a request for a search is the requirement that such a petition is examined with the participation of the investigator or prosecutor.

Key words: prosecutor's supervision, prosecutor, procedural guidance, observance of laws, search.

Актуальність теми є очевидною з огляду на два чинники: по-перше, реформування кримінальної юстиції спрямовано на звуження повноваження прокуратури, а подальше реформування прокуратури – на звуження повноважень прокуратури щодо здійснення нагляду; по-друге, незважаючи на тривалу історію існування наглядових повноважень в органів прокуратури, ці повноваження сьогодні ще залишаються недостатньою мірою дослідженими.

Метою дослідження є визначення правової природи повноваження прокуратури щодо здійснення нею нагляду, зважаючи на останні зміни в українському законодавстві, законодавчі тенденції та позиції українських і зарубіжних учених. Сприятиме досягненню поставленої мети в процесі наукового пошуку аналіз точок зору спеціалістів і науковців із цього питання (Ю.Є. Вінокуров, О.В. Воронін, О.В. Головін, П.М. Каркач, О.П. Копилов, Н.О. Рибалка, В.В. Сухонос, Л.Д. Удалова).

У наукових колах не вщухають дискусії щодо питання нагляду прокурора у формі процесуального керівництва на досудовій стадії кримінального провадження за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, а також законністю рішень, прийнятих слідчим [1, с. 108–114].

Виклад основного матеріалу. Фактично, коли проводяться невідкладні слідчі (розшукові) дії, головна роль прокурорського нагляду полягає насамперед у процесуальному керівництві процесом розслідування, а не в безпосередньому прокурорському нагляді за дотриманням слідчим законів під час досудового розслідування. Відповідно до ст. 36 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений доручати слідчому органу досудового розслідування, відповідним оператив-

ним підрозділам проведення в установленій прокурором строк слідчих (розшукових) дій, давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) дії в порядку, визначеному КПК України (п. 4 ч. 1 ст. 36) [2].

Поняття процесуального керівництва прокурора варто розуміти як організацію процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координацію процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання в процесі розслідування вимог законів України [3, с. 120].

Варто погодитися з думкою В.М. Юрчишина, який вважає, що процесуальне керівництво – це впорядкування досудового розслідування з використанням не внутрішніх організаційно-управлінських повноважень прокурора, які виконують за межами кримінального провадження, а специфічних кримінально-процесуальних повноважень владно-розпорядчого характеру, закріплених ст. 36 КПК України. Це різні види керівництва як за спрямованістю, так і за змістом [4, с. 27–30].

Установивши, що слідчі (розшукові) дії, пов'язані з проникненням у житло чи інше володіння особи, здійснюються за ухвалою слідчого судді, КПК України не відсторонив прокурора від нагляду за їх законністю й обґрунтованістю. Ці дії сторони обвинувачення здійснюють відповідно до ч. 2 ст. 30 Конституції України, однак під час їх проведення можливі дії з вилучення не лише речей і документів, що стосуються події, а й особистого майна громадян.

Так, І.Ф. Літвінова зазначає, що нагляд прокурора за дотриманням засади недоторканності права власності полягає насамперед у погодженні ним клопотання слідчого на проведення обшуку. Переверяючи законність та обґрунтованість клопотання слідчого, прокурор погоджує його

або відмовляє в його погодженні. Відмова в погодженні клопотання означає, що прокурор не вбачає фактичних підстав для постановки перед слідчим суддею питання про обмеження конституційного права особи на недоторканність житла чи іншого володіння й недоторканність права власності. Повертаючи слідчому клопотання без погодження, прокурор має право дати йому вказівки щодо збирання додаткових матеріалів в обґрунтування клопотання. У разі виконання цих указівок і збирання додаткових матеріалів слідчий вправі знову звернутися до прокурора з відповідним клопотанням [5, с. 174–175].

Отже, визначаючись із необхідністю проведення певних слідчих (розшукових) дій, прокурор передусім установлює, чи є підстави для їх проведення. Згідно з ч. 2 ст. 223 КПК України, такими підставами є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Оцінювання наявності таких «достатніх відомостей» проводиться в кожному конкретному кримінальному провадженні з урахуванням установлених у ньому обставин, особливостей виконання окремих процесуальних, слідчих (розшукових) дій, їх обсягу та складності, поведінки учасників кримінального провадження, дотримання процесуальних строків тощо. За результатами такого оцінювання прокурор приймає одне з таких рішень: доручає слідчому чи оперативному підрозділу проведення певної слідчої (розшукової) дії; проводить її самостійно; дає письмові вказівки слідчому щодо організації процесу розслідування чи необхідності проведення певних слідчих (розшукових) дій. Як показує практика, прокурори активно використовують своє право щодо надання вказівок слідчим у процесі розслідування. Наприклад, згідно зі Звітом про роботу прокурора, за 12 місяців 2013 року прокурорами було всього дано 234 420 письмових указівок, із яких 10 150 – слідчим прокуратури, 217 756 – слідчим Міністерства внутрішніх справ, 4 745 – слідчим податкової служби, 1 769 – слідчим служби безпеки [6].

Прокурор є обов'язковим учасником розгляду питання про проведення процесуальних дій за ухвалою слідчого судді, що викладено в положенні ч. 4 ст. 234 КПК України, відповідно до якої в судовому засіданні під час розгляду клопотання може бути присутній або слідчий, або прокурор.

Водночас, закріплюючи участь слідчого або прокурора як обов'язкову умову розгляду клопотання про обшук, законодавець не регламентував дій слідчого судді в разі відсутності слідчого або прокурора у визначений для розгляду клопотання час.

Наведена обставина пояснює існування різних процесуальних рішень, які приймаються слідчим суддею внаслідок неприбуття слідчого або прокурора до суду, а саме: ухвал про залишення клопотання без розгляду й ухвал про відмову в задоволенні клопотання.

Під час вирішення аналізованого питання слідчим суддям доцільно керуватись тим, що неявка слідчого або прокурора є фактично невиконанням цими суб'єктами обов'язку довести обставини, передбачені ч. 5 ст. 234 КПК України. Це, у свою чергу, позбавляє слідчого суддю можливості повно та всебічно з'ясувати сукупність обставин, із якими закон пов'язує вирішення питання про надання дозволу на обшук, а отже, є підставою для відмови в задоволенні клопотання про обшук. У разі неявки слідчого чи прокурора у визначений час слідчим суддям доцільно відмовляти в задоволенні такого клопотання ще й з огляду на те, що однією із загальних засад кримінального провадження визначено змагальність сторін (ст. 22 КПК України), яка передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, а суд лише створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків. Отже, саме сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити особисту явку та подання доказів [7].

На прокурора також покладено обов'язок контролю за дотриманням передбаченого законодавством порядку проведення слідчих (розшукових) дій, дотримання прав учасників кримінального провадження [8, с. 93].

Зокрема, відповідно до ст. 223 КПК України, прокурор повинен ужити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені [2]. Отже, прокурор повинен перевіряти дотримання слідчим законодавчих вимог, передбачених КПК України.

Також конструктивним є зауваження М.І. Бортуна щодо неоднозначності практики санкціонування особистого обшуку: у деяких регіонах необхідним є дозвіл слідчого судді, тоді як інші обмежуються постановою слідчого, прокурора. Він убачає джерело проблеми в диспозиції ст. 234 КПК України [9, с. 105]. Проте аналіз зазначеної норми дає змогу дійти висновку про її нормативну визначеність.

Основним завданням прокурора під час планування та проведення обшуку є перевірка дотримання законності його проведення. Так, згідно зі ст. 234 КПК України, обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді. При цьому така ухвала вноситься лише на підставі погодженого прокурором клопотання слідчого про дозвіл на проведення обшуку. Таке клопотання повинно містити відповідні відомості, а саме: про найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; підстави для обшуку; житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку; особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться; речі, документи або осіб, яких планується відшукати. До клопотання також мають бути додані оригінали чи копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Під час погодження клопотання слідчого прокурор перевіряє наявність у клопотанні інформації, яка передбачена КПК України (відповідність змісту клопотання вимогам закону), обґрунтованість такого клопотання, наявність необхідних додатків тощо [10, с. 24]. Недолучення оригіналів або належним чином засвідчених копій документів, дослідження яких має значення для встановлення обставин, зазначених у клопотанні, також є підставою для відмови в його задоволенні. Так, слідчим суддею Заводського районного суду м. Запоріжжя відмовлено в задоволенні клопотання про обшук зважаючи на те, що жодна копія документів, доданих до клопотання, не засвідчена належним чином, що позбавляє суд можливості вважати це належними доказами [11].

У разі визнання клопотання обґрунтованим прокурор погоджує його. При цьому надалі обґрунтування клопотання перед слідчим суддею покладається на прокурора й від нього залежить, чи буде отримано дозвіл на цього проведення [10, с. 24].

Згідно зі ст. 237 КПК України, прокурор має право й самостійно підготувати таке клопотання та звернутися з ним до слідчого судді. У такому випадку він самостійно несе відповідальність за законність та обґрунтованість такого клопотання, наявність усіх необхідних документів тощо. Крім того, варто враховувати, що, відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України, допускається проведення обшуку без ухвали слідчого судді лише в невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей і майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються

в учиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, установлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню [2]. Тому роль прокурора в процесі визначення доцільності проведення обшуку без ухвали слідчого судді є дуже важливою. Якщо прокурор погодить його проведення, він повинен буде надалі обґрунтувати перед слідчим суддею необхідність такого заходу, в іншому випадку

він нести відповідальність за результативність такого обшуку й те, що отримані докази були визнані недопустимими [12, с. 79].

Ми вважаємо, що обов'язок прокурора погоджувати клопотання слідчого про провадження певних слідчих (розшукових) дій є важливою гарантією повного та якісного проведення досудового розслідування.

Висновки. Отже, можемо резюмувати, що правильною є позиція тих учених, які стверджують, що судовий контроль не усуває прокурорського нагляду на стадії досудового розслідування, а є додатковим гарантом законних прав і свободи учасників кримінального провадження [13, с. 69–70].

Підсумовуючи, зазначимо, що наглядові повноваження прокуратури є вкрай важливим важелем дотримання законності під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, а саме обшуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скулиш Є.Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України / Є.Д. Скулиш // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство». – 2012. – Вип. 618. – С. 108–114.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 15 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 2012. – 768 с.
4. Юрчишин В. Прокурор як керівник досудового розслідування / В. Юрчишин // Адвокат. – 2012. – № 7 (124). – С. 27–30.
5. Літвінова І.Ф. Гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / І.Ф. Літвінова. – К., 2010. – 229 с.
6. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pho.gov.ua/nformacya/statistichn-nformacya/1247-zvt-pro-robotu-prokurora-za-12-msyacu-2013-roku.html>.
7. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (витяг) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.
8. Погорецький М.А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального процесу / М.А. Погорецький // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2012. – № 4. – С. 93–101.
9. Бортун М. Особливості затримання особи без ухвали слідчого судді / М. Бортун // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 5 (38). – С. 102–106.
10. Заболотний І.І. Прокурорський нагляд та судовий контроль у механізмі забезпечення права та недоторканності житла чи іншого володіння особи / І.І. Заболотний. – С. 24.
11. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (витяг) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.
12. Прокурорський нагляд у процесі здійснення оперативно-розшукової профілактики злочинів / [В.О. Глушков, В.І. Василичук та ін.] // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 4. – С. 79–90.
13. Аббакумов В. Особливості контролю за дотриманням прав і свобод людини при проведенні слідчих дій у житлі чи іншому володінні особи / В. Аббакумов, В. Трофименко // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 8. – С. 69–70.